

Revus

Journal for Constitutional Theory and Philosophy of
Law / Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava

16 | 2011

Pravo, morala in vladavina zakona

Vladavina zakona po Franciscu Laporti

Mestoma prelahko dosegljivi, in vendar neuresničljivi vzor?

*Rule of Law According to Francisco Laporta: A Somewhat Surprisingly
Achievable and Yet Unrealizable Ideal?*

Andrej Kristan

Electronic version

URL: <http://journals.openedition.org/revus/2132>

DOI: 10.4000/revus.2132

ISSN: 1855-7112

Publisher

Klub Revus

Printed version

Date of publication: 10 décembre 2011

Number of pages: 95-100

ISSN: 1581-7652

Electronic reference

Andrej Kristan, « Vladavina zakona po Franciscu Laporti », *Revus* [Spletna izdaja], 16 | 2011, Datum spletne objave: 10 décembre 2012, ogled: 22 septembre 2020. URL : <http://journals.openedition.org/revus/2132> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/revus.2132>

All rights reserved

Andrej Kristan

Vladavina zakona po Franciscu Laporti

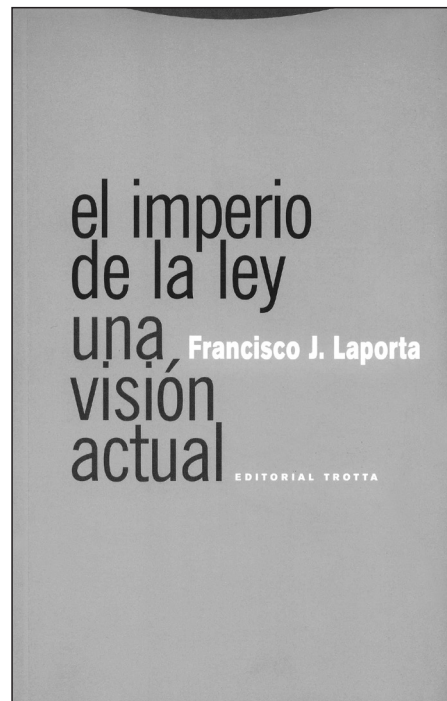
Mestoma prelahko dosegljivi, in vendar neuresničljivi vzor?

Kdaj se lahko reče za nek pravni red, da je pravičen? Pogoji zatrdljivosti v primeru takšne izjave niso enostavni. Obstaja pa (kot nujna prispevajoča sestavina) po Franciscu J. Laporti za to »množica zahtev napram oblasti in napram pravu, ki morajo biti zadoščene v največji možni meri.«¹ To je tudi prva (formalna) opredelitev vladavine zakona po Laporti:

O1 »[V]ladavina zakona [je] usmerjevalna moralna ideja[, sestavljena iz] množice zahtev [...] napram oblasti in napram pravu, ki morajo biti zadoščene v največji možni meri« (str. 12).

To opredelitev jasno izraža dve postavki, ki ju Laporta sprejema vse od začetka svoje eruditske in miselno prodorne knjige *Vladavina zakona. Sodoben pogled* (Editorial Trotta, 2007). Prvič: vladavina zakona je poustvarjena ne kot pozitivno-pravni pojem – čeprav sicer tudi pomeni enega od sestavnih členov pravne države (str. 12) –, ampak kot moralni vzor. Drugič: moralno, pravično in vladavina zakona so v tem Laportovem pogledu odvisni od pogojev možnega.

V nadaljevanju bom ta predlog oznamoval (v grobem) in prevprašal. Najprej bi rad izpostavil predvsem tiste razloge, zaradi katerih vzpostavljaja v določenih okoliščinah ta odvisnost vladavine zakona od pogojev možnega vprašljivo nizek standard (1). V drugem delu pa bom pozornost

Francisco J. Laporta, *El imperio de la ley. Una visión actual* (Madrid: Trotta 2007).

Za odgovor glej: Francisco J. Laporta, *Vladavina zakona: denovski dialog*. Odgovor Kristanu, *Revus - Revija za evropsko ustavnost* (2011) 16, 101–103.

¹ Francisco J. Laporta, *El imperio de la ley. Una visión actual*, Madrid, Trotta, 2007, 12. Na strani v tej knjigi bom v nadaljevanju napotoval v oklepajih v glavnem besedilu.

posebej usmeril v eno od zahtev, zaradi katere se – kljub prvi ugotovitvi – taisti moralni vzor na koncu izkaže kot neuresničljiv (2).

1 OD POGOJEV MOŽNEGA ODVISNI IN OBJEKTIVNO DOLOČLJIVI VZOR

Če bi moral avtorjevo sporočilo izraziti s slikovito primerjavo, bi dejal, da je „ključ“ za razumevanje tega, kako v naših družbah rabimo izraz vladavina zakona, v ideji osebne avtonomije.

Po eni strani ima osebna avtonomija »vlogo utemeljujoče predpostavke« (str. 18) oz. »osnovnega moralnega izhodišča, ki idejo vladavine zakona vzdržuje« (str. 13). Po drugi strani pa osebna avtonomija daje tudi »orientacijsko merilo« (str. 18) pri zamejevanju pomenskega polja obravnavanega pojma.

Nekoliko kasneje (§ 1.2) bom pojasnil, zakaj avtor na podlagi povedanega lahko iz ideje osebne avtonomije »izpelje« (glej str. 13) celo »vrsto nasledkov«, s čimer usmerjevalno idejo vladavine zakona opiše na *objektivno preverljiv* način. Še prej (§ 1.1) pa vabim k razmisleku o (ne) ustreznosti zaključkov, ki izhajajo iz oznamovanja zahtev vladavine zakona kot *odvisnih od pogojev možnega* (in torej ne absolutnih oz. neodvisnih od življenjskih okoliščin).

1.1 (Ne)ustreznost odvisnosti od pogojev možnega

Poudarek, da so zahteve vladavine zakona odvisne od pogojev možnega, odlikuje to, da je z njim mogoče pojasni, zakaj smo – izhajajoč iz tega vzora – v določenih življenjskih okoliščinah bolj (ali pa manj) kritični do oblasti in do prava kakor v drugih. Prav nič čudno ni, na primer, če nek posameznik, ki kritizira ali celo močno kritizira določene postopke in pojave v eni od „zahodnih“ družb, istočasno izraža veliko bolj prizanesljive sodbe o kakšnem režimu ali ureditvi v državah „v razvoju“. Zdi se, da se večkrat obnašamo tako, kot da bi menili, da v eni državi isto postopanje ali ista raven jamstev zadosti zahtevam vladavine zakona, medtem ko jim v drugi ne. S tem, da se upošteva odvisnost zahtev vladavine zakona od pogojev možnega (ali bolje: da se temu vzoru pripisuje relativnostni značaj), je takšno sodbo mogoče pojasniti brez sklepa pod črto, da je po-

sameznik, ki jo izreka, nujno hinavec ali človek z dvojnimi merili.

Ob tem je z izpostavitvijo relativnosti vladavine zakona mogoče zavreči vse ugovore tiste vrste, ki stremijo k prikazu, da so nekatere od zahtev, predstavljenih v knjigi, bodisi ne povsem uresničljive ali pa dejansko neuresničljive.² Kljub temu pa bi bilo za nekatere lahko kot neustrezní nasledek relativnosti označeno dejstvo, da ta dopušča razumevanje vladavine zakona kot standarda, ki mu je mogoče zadostiti tudi v okoliščinah (izrednega stanja, npr.), v katerih je tisto, kar je mogoče, zelo malo ali celo nič. Pa ni to presenetljivo in na nek način tudi skregano z našimi osnovnimi občutki? Poglejmo.

Laporta bi se omenjenemu ugovoru lahko v naprej izognil, a se ni. Če bi kakor koli določil nek najnižji (minimalni) standard, pod katerim o vladavini zakona ne bi mogli govoriti, bi pozornost vzbujajoči nasledek iz prejšnjega odstavka onemogočil, še vedno pa bi ohranil prednosti relativnostnega značaja obravnavanega pojma. Če bi takšen najnižji (minimalni) standard postavil zdaj, tj. *post scriptum*, bi prav tako ovrgel ugovor (nanj nakazujem že s podnaslovom), da lahko njegov pogled na vladavino zakona ta standard potisne prenizko. V Laportovem predlogu sam ne najdem ovir, za postavitev minimalnega standarda. To pa ne pomeni, da avtor morda nima dobrih (čeprav v knjigi nepredstavljenih) razlogov, ki podpirajo njegov izpust.

Na primer: en od dobrih razlogov za to, da se ne določi takšnega minimalnega standarda (posledično je moralni vzor vladavine zakona ohlapen pojem) je v tem, da se tako onemogoči sklicevanje na posebne okoliščine ali kakšno izredno situacijo – rekoč, da ta lahko začasno zadrži spoštovanje vladavine prava. Drugače bi bilo, če bi se izpolnjevanje tega vzora lahko opustilo npr. v izrednih razmerah ali vojnem stanju, ki včasih v

2 Tu se oziram k nekaj sicer bistrim kritikam, ki so bile izvorno objavljene skupaj s pričujočim prispevkom v reviji *Analisi e diritto* 2011: Diego Dei Vecchi, *Reglas derrotables en El imperio de la ley, Analisi e diritto* 2011, 271–280; Álvaro Núñez Vaquero, *La interpretación en El imperio de la ley, Analisi e diritto* 2011, 237–246; Alessio Sardo, *Autonomia e interpretazione, l'ideale di Francisco Laporta, Analisi e diritto* 2011, 247–259.

naših deželah že lahko zadržijo izvrševanje ustavnih jamstev za varstvo človekovih pravic.³

V skladu s takšnim stališčem (takšno bi lahko bilo stališče Laporte) ne bi bilo nobenega življenjskega primera, ki bi ne zapadel pod zahteve vladavine zakona. Tako ne bi mogli reči, da zaradi boja proti terorizmu, na primer, vladavina zakona ne velja za postopke proti zajetim sovražnim bojevnikom. Zahteve vladavine zakona bi se prilagajale možnemu, a prav nikoli ne bi bile neuporabljive. Kar to, kaj je v danih okoliščinah možno, ni nekaj določenega (kot je določen odgovor na vprašanje, ali smo v javno razglašenem izrednem ali vojnem stanju), pa bi seveda vedno obstajala negotovost glede tega, kako bo nepristranski sodnik naknadno ocenil meje možnega postopanja.

Laporta ne pojasni odsotnosti minimalnega standarda, pod katerim bi ne mogli govoriti o vladavini zakona. Dejansko v tej zvezi ne reče prav nič, zato ni gotovo, ali gre tu preprosto za praznino v njegovi analizi ali za povsem zavestno (morda strateško?) izbiro s ciljem, da zaobjame težnje k močnejšemu zavezovanju pravno-političnih igralcev oz. k vzpostavljanju večje odgovornosti zanje. Kakršen koli naj bo avtorjev odgovor na to vprašanje, je poudarek, ki ga daje odvisnost zahtev vladavine zakona (kot se te razume v naših družbah) od pogojev možnega, morda najpomembnejša med drugimi izvirnimi potezami njegovega zarisa.

Drugi pomemben korak v njegovi razčlembi pa je tisti, ki mu omogoči postaviti temelje za to, da kasneje lahko »predmet pomenskega nanašanja« (str. 18) pojma vladavine zakona predstavi na »prepričljiv« način oz. – z drugimi besedami – na objektivno preverljiv način.

1.2 Orazumljeni okvir razpravljanja o v svojem bistvu spornem pojmu

Preden na objektivno preverljiv način »zariše in opredeli [...] polje in meje pojma vladavine

zakona« (str. 17), mora avtor razrešiti težavo, ki je skupna vsem »v svojem bistvu spornim« pojmom.

Kot je opazal že Walter Gallie – on je takšne pojme označeval s razkritjem njihovih sedem posebnosti⁴ –, so razprave o njihovih pravih rabah brez konca. Po mnenju Laporte (str. 17–18) je razlog v tem, da »so v njih pojmovna vprašanja neločljivo povezana z vprašanji utemeljitve«, zaradi česar je »nemogoče« določiti okvire nekega takšnega pojma, ne da bi ponudili vsaj neko hipotezo »o vprašanih utemeljitve«. Da ne bi odpiral – kot pravi avtor – »nekoristne in neprepričljive« razprave o vladavini zakona (ali k njej pristopal), sam privzame naslednjo hipotezo:

H1 »[M]oralni temelj vsega zapletenega prostora norm in institucij, ki vzpostavljajo to, kar danes označujemo s pojmom vladavine zakona, ni nič drugega kot tiha stava v prid osebni avtonomiji« (str. 18).

Ker je H1 osrednja hipoteza celotnega Laportovega predloga, skupaj z odvisnostjo od pogojev možnega, podčrtano zgoraj v opredelitvi O1, postavlja merilo za razlikovanje tistih kritik Laportovega projekta, ki tega napadajo od zunaj, od tistih, ki ga prevprašujejo od znotraj.

Prve (zunanje kritike) so tiste, ki skušajo pokazati, zakaj je H1 zgrešena in/ali O1 nezanimiva. Z drugimi besedami: zunanja je takšna kritika, ki pravi, da njegova hipoteza in/ali zahtevam vladavine zakona pripisana relativnost ne uspeša pojasniti (ali ne koristita pojasnitvi) danes prevladujoče rabe tega pojma v naših družbah.⁵

Druge (notranje kritike) imajo eno od dveh oblik. Bodisi zavračajo vsebino (ne pa vloge), ki jo avtor pripisuje ideji osebne avtonomije,⁶ ali pa

3 Med drugim mislim na 16. člen Ustave RS (1991) in na 55. člen španske ustave (1978); a tudi na 15. člen evropske Konvencije za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1950), 30. člen Evropske socialne listine (1961), prvi odstavek 4. člena Mednarodnega pakta o civilnih in političnih pravicah (1966) in 27. člen medameriške Konvencije o človekovih pravicah (1969).

4 Walter B. Gallie, *Essentially Contested Concepts, Proceedings of the Aristotelian Society* (1955–1956) 56, 167–198.

5 Zanimivo je ugotoviti, da nihče od teh, katerih misli o Laportovi *Vladavini zakona* so objavljene v *Analisi e diritto* 2011, ne razvija tovrstne kritike.

6 Tako npr. Rodolfo A. Inaudi, *El concepto de autonomia personal en Francisco J. Laporta, Analisis e diritto* 2011, 181–187. Po drugi strani Pau Luque razpravlja mdr. o vlogi osebne avtonomije: Pau Luque, *Mundos sin reglas, pluralismo de valores e imperio de la ley. Acerca de El imperio de la ley de Francisco Laporta, Analisis e diritto* 2011, 199–204.

zatrjujejo, da iz istih premis izhajajo druge zahteve in ne (ali ne zgolj) tiste, ki jih razkriva Laporta.⁷

Tretje možnosti, tj. pokazati na neskladje, protislovje ali preprosto na neko napetost med različnimi »teoretičnimi odločitvami«, katerih »sprejetje nam narekuje« (str. 13) po mnenju Laporte vzor vladavine zakone – kakršnega je v knjigi sam razkril –, se ne more predstavljati kot kritiko njegovega projekta pojmovne poustvaritve ali rekonstrukcije. Po mojem videnju stvari gre bolj za kritiko rabe, ki je je pojem vladavine zakona deležen v naših družbah, ali (če ponovim ubeseditev po H1) za kritiko »tistega, kar danes označujemo s pojmom vladavine zakona« (str. 18).

Če ta fragment izgubimo izpred oči, se Laportova knjiga prav lahko bere (in se dejansko tudi bere)⁸ kot množica *njegovih* normativnih naukov za oblast in za pravo. Če, nasprotno, ta fragment vzamemo zares, pa njegov projekt veliko bolj ustreza *opisovanju* (s pomočjo pojmovne analize) tistih normativnih naukov, ki izhajajo iz ideje osebne avtonomije in ki – sledeč hipotezi – kot celota danes poustvarjajo »predmet pomenskega nanašanja« (str. 18) pojma vladavine zakona.

Razen tistega, na kar lahko sklepamo iz H1 (in še nekaj drugih fragmentov),⁹ knjiga ne daje odgovora na vprašanje, katera od dveh mogočih razlag (normativistična razlaga ali opisniška razlaga) bolje opredeli Laportin projekt. Ker pa se z normativistično razlago porodi nekaj protislovij, ki iz opisniške razlage ne izhajajo – ali pa se zanje (iz že omenjenih razlogov) vsaj ne da okriviti avtorja –, bom sam posvojil opisniško razlago. Tudi s tem, dobrodušnim tolmačenjem pa ne moremo zaobiti naslednjega problema: čeprav so v splo-

šnem – kot smo videli – zahteve vladavine zakona odvisne od pogojev možnega, je zaradi ene od tistih, ki jih avtor posebej izpostavi, moralni vzor vladavine zakona neuresničljiv.

2 PO NEPOTREBNEM UTOPIČNI MORALNI VZOR

Vzor ni utopičen v celoti. Nasprotno, največji del njegove vsebine je posebej privlačen. Množico moralnih zahtev, ki »se izpeljujejo« (glej str. 13) iz ideje osebne avtonomije, lahko razdelimo na dva dela. Na eni strani imamo takšne, ki v pozitivnem smislu kažejo na to, da se vzor vladavine zakona izpolnjuje in da »so se s tem vzpostavili pomembni temelji pravičnosti« (str. 13). Na drugi strani so takšni, ki na to kažejo v negativnem smislu in torej »niso združljivi z obravnavano usmerjevalno idejo« (str. 13).

Ker bi rad poudaril, da gre za pogoje, ki k vladavini zakona zgolj prispevajo,¹⁰ predlagam, da jih poimenujemo »kazalci«. Negativni kazalci vladavine zakona so tako tisti pristopi, prakse in teoretična stališča, ki po razlagi Laporte »porajajo ureditve in politične ter pravne razmere, ki s težavami izpolnjujejo [njene] zahteve« (str. 13–14). Takšni so npr. decizionizem (str. 108 in nasl.), partikularizem (str. 119 in nasl.), pravoslovje načel *a la* Dworkin, Alexy, Atienza in Ruiz Manero (str. 122 in nasl.), intencionalizem (str. 190 in nasl.) in skeptični nauk o razlaganju (str. 178 in nasl.).

Na drugi strani se pozitivni kazalci vladavine zakona delijo v tri skupine. Eni so povezani s strukturo družbene ureditve (2. pogl.), drugi s porajanjem prava (3. pogl.), tretji pa so povezani z oblikovnimi in vsebinskimi zahtevami, ki jih morata izpolnjevati neka pravna ureditev in njena uporaba (pogl. 4–9). Laporta sam opozori, da v njegovem delu lahko pogrešamo posebno poglavje »o institucionalnem aparatu, ki ga vladavina zakona zahteva« (str. 13). Kljub temu pa njegova razčlemba daje precej več od splošnega in ohlapnega okvira. Ne da bi težil k izčrpnosti, se dotika mnogih posebnih težav in odprtih vprašanj za teorijo prava in njegovo razlago ter uporabo.

7 Takšne so razprave Federica Joséja Arene in Diega Morena Cruza (tako kot tudi drugi del mojega argumenta): Federico J. Arena, *Normas sociales y expectativas bajo El imperio de la ley, Análisis e diritto* 2011, 163–170; Diego Moreno Cruz, *El imperio de la ley de Laporta: a wishful thinking, Análisis e diritto* 2011, 215–236.

8 Glej v tem smislu Dei Vecchi 2011 (op. 2), Núñez Vaquero 2011 (op. 2) in Sardo 2011 (op. 2).

9 Kot, npr. na podlagi tega (str. 13): »Če sprejememo [v knjigi razvijano] idejo, potem je na nekatera vprašanja treba odgovoriti na določen način. Če to ni mogoče, vladavina zakona izgubi nekaj vrednosti, ki naj bi jo imela.«

10 Ob tem pa vladavino zakona pripisujem zgolj pravnemu redu v celoti in ne vsaki od njegovih neštetih sestavin posebej.

Ena od glavnih argumentativnih niti knjige tako kaže, po mojem prepričljivo, zakaj je raba pravil tista, ki – kot sredstvo za družbeno urejanje – krepi vladavino zakona precej bolj kot raba načel, standardov, smernic itd. (tj. če raba slednjih sploh krepi vladavino zakona). Kot pravi avtor, pravila »spreminja[jo] okoliščine našega odločanja v parametrične okoliščine in odstrani[jo] v precejšnji meri negotovost, ki izhaja iz sprejemanja odločitev v strateških okoliščinah« (str. 58).

Manj prepričljivo – čeprav bolj ustaljeno – je po drugi strani¹¹ Laportino sklicevanje na tisto zahtevo, ki se nanaša na oblast in na dinamični vidik pravnega reda, po kateri

H2 »mora biti vsaka oblast predvidena in izvrševana v skladu z neko množico prej vzpostavljenih pooblastitvenih pravnih norm« (str. 95).

Po skrajni razlagi, ki jo Laporta po nepotrebnem jemlje za svojo (§ 2.2), ga H2 vodi v utopično pojmovanje vladavine zakona (§ 2.1).

2.1 Zahteva nemogočega

Zahteva, da je vsaka oblast predvidena in izvrševana v skladu z neko množico prej vzpostavljenih pooblastitvenih pravnih norm, dosledno vzeto pomeni kršitev načela, po katerem vsaka obveznost predpostavlja možnost.¹² Zahtevke, da je vsaka politična avtoriteta in vsaka pravna avtoriteta »predvidena in prepoznavna s pomočjo pravnih norm,« ki so bile vzpostavljene že prej, »v izhodišču« – kot pravilno sklene Laporta na podlagi H2 – »jemlje možnost pravne potrditve veljavnosti« *de facto* oblasti, državnih udarov ali (z drugimi besedami) vsake tiranije *ex defectu tituli* (str. 95).

Čeprav bodo brez dvoma mnogi imeli občutek, da je njegovo stališče treba podpreti, to stališče odpira nemajhen problem. Mislim na vprašanje izvora oblasti in prava oz. na trenutek, ko se prvič porodita.

Iz že omenjene trditve, da vladavina zakona jemlje možnost, »pravno« potrditi veljavnost neke oblasti, ki je zaradi odsotnosti naslova nelegiti-

mna, izhaja ne zgolj to, da je nemogoče s strani takšne nelegitimne avtoritete postavljene norme obravnavati kot z vladavino zakona *skladne* norme, ampak tudi to, da jih je nemogoče obravnavati kot pravne norme. Ker pa obveznost predpostavlja možnost – in zdi se, da se o tem strinjamo –, se sprašujem, kakšen način prvotne poroitve oblasti (in prava) bi lahko izpolnil zahteve takšnega pojmovanja vladavine zakona. Katere pooblastitvene pravne norme so tiste, ki obstajajo pred prvo pravno normo?

Menim, da kelsenijanski *joker* ne more služiti v odgovor na postavljeno retorično vprašanje. Z *jokerjem* se nanašam na transcendentalno predpostavko (v njegovem primeru: predpostavko temeljne norme celotnega pozitivnopravnega reda), ki je Hansu Kelsenu omogočila obrambo svojih predstav. Če je javnost norm nekakšen *sine qua non* vladavine zakona – in tudi na tej točki se zdi da soglašamo¹³ – potem nobena predpostavljena norma ne more izpolniti nujnega pogoja za doseg našega vzora. *Mutatis mutandis* bi se tudi neka bolj hartovska ali konvencionalistična rešitev morala soočiti z istim ugovorom.

Pred razmislekom o izhodu iz začaranega kroga se bo koristno vprašati, ali posvojitev ideje o osebni avtonomiji (kot merila za določanje konkretnih zahtev vladavine zakona) Laporti resnično narekuje obstoječo ubeseditev H2. Kakršen koli naj bo že avtorjev razlog zanjo, ga jaz sam ne vidim.

2.2 Izhod iz začaranega kroga

Na prvi pogled sta poti izhoda iz utopije dve. Obe terjata natančno preubeseditev H2. Bodisi se težave lotimo tam, kjer Laporta zahteva *pravne* norme (z njimi naj bi bilo vnaprej predpisano vsako pooblastilo, torej tudi pooblastilo ustanovnim oblastem), ali pa izbrišemo njegovo formalno zahtevo, da mora biti prav *vsaka* oblast predvidena in izvrševana po pravu.

Po prvem poskusu izpolnitve načela *obveznost predpostavlja možnost*, bi H2 lahko dobila takšno obliko:

H2* Vsaka oblast mora biti predvidena in izvrševana v skladu s prej vzpostavljenimi pooblastitvenimi [pravnimi] normami.

13 Vprašanje je: katero vrsto javnosti terjajo konstitivne norme?

11 Ob teh dveh konkretnih točkah tu izpuščam popolnejšo strnitev avtorjevega predloga, saj bi ta presegla namen pričujočega prispevka.

12 Napotujoč na Riccarda Caracciola dodajam, da gre za »možnost« tipa ali (z njegovimi besedami) za »možnost 1«: Riccardo Caracciolo, *Un dilemma en torno a la naturaleza de las normas* (neobjavljeno).

Na mestu je nemudoma pojasnilo (tj. da ne bi izstopili izpod vladavine zakona), da mora biti vsaka *ustanovljena* oblast vedno predvidena in izvrševana v skladu z neko množico prej vzpostavljenih pooblastitvenih *pravnih* norm. Na drugi strani pa mora *ustanovna* oblast izpolnjevati neko drugo vrsto norm (ne pravnih norm) – ki so, tako si domišljam, izpeljane iz samega pojma osebne avtonomije ali (natančneje) iz *moralnega* vzora vladavine zakona kot množice iz osebne avtonomije izvedenih zahtev. Brez odgovora ostaja vprašanje, kaj točno zahtevajo takšne nepravne norme za ustanovno oblast; a se tudi na to vprašanje brez dvoma lahko poda privlačen odgovor (četudi zaradi očitnega problema objektivnosti moralnih vzorov ne bo povsem nesporen).

Po drugem poskusu, da H2 prilagodimo imperativu mogočega, bi se vanjo lahko poseglo takole:

H2** Vsaka *ustanovljena* oblast mora biti predvidena in izvrševana v skladu s prej vzpostavljenimi pooblastitvenimi pravnimi normami.

Tako kot v prejšnjem odstavku ostaja zanimivo vprašanje tudi tukaj tisto o zahtevah, katerih izpolnitev naj bi po Laporti nalagala neka možna vladavina zakona ustanovnim oblastem. Medtem ko glede točnega odgovora ostajamo v nevednosti, obe predlagani spremembi njegove teze ponovno odpirata možnost premisleka o sklepu v zvezi z oblastmi brez naslova, tj. o sklepu, ki ga Laporta – kot smo videli – izpelje iz H2 v njeni izvirni obliki: Ali smo prepričani, da vladavina zakona jemlje možnost pravno potrditi veljavnost vseh nelegalnih sprememb in/ali vsakega nelegalnega izvrševanja oblasti?

To vprašanje prav gotovo ni nepomembno. Če je odgovor pritrdilen, potem se odsvetuje vsaka nasilna sprememba oblasti; če je nikalen, se revolucionarnim vladam daje možnost, da dosežejo (četudi le postopoma) legitimnost, osnovano na vladavini zakona. Ker v dandanašnjem svetu dejansko obstajajo ureditve, ki izhajajo iz državnih udarov in jih zdaj označujemo kot bolj ali manj skladne z moralnim vzorom vladavine zakona, se ponovno vračam k prošnji za pojasnilo, ki sem jo na avtorja naslovil že v eni od predhodnih točk:

Ali nam ponuja pojmovno poustvaritev celotne množice zahtev, ki jih *danes večinsko označujemo* z izrazom vladavina zakona, in gre zaradi tega njegovo knjigo brati kot *opisovanje* neke določene skupine obstoječih normativnih nauk? Ali pa je (v nasprotju z mojim branjem knjige) njegova izhodiščna točka sama ideja osebne avtonomije, njegov predlog pa zgolj *normativni* poskus, da pod izrazom vladavina zakona združi vse tiste nasledke te ideje, ki se nanašajo na oblast in na pravo?

Namesto zaključka strnjeno ponavljam še ostali dve vprašanji, ki ju – glede na vse zgoraj povedano – odpira Laportina pretanjena razčlemba pojma vladavine zakona:

Prvič, na kakšen način izhaja (če resnično izhaja) iz ideje osebne avtonomije zahteva, da mora biti *vsaka* oblast predvidena in izvrševana v skladu z neko prej vzpostavljeno množico pooblastitvenih *pravnih* norm?

In končno, kaj je razlog, da *a priori* ni določil najnižjega standarda, pod katerim ne bi imelo smisla govoriti o vladavini zakona?

Predstavitev avtorja

Andrej Kristan je sourednik *Revusa* in doktorand filozofije prava na pravni fakulteti Univerze v Genovi.